

De Heer A. GOFFART
Gemachtigd Ambtenaar – Directeur
Stedenbouw - B.R.O.H.
Ministerie van het Brussels
Hoofdstedelijk Gewest
CCN-Vooruitgangstraat 80-bus 1
1035 Brussel

U/ref. : 04/PFU/154561 (DS)
2043-0075/02/2004-023PU (DML)
O/ref. : GM/ BXL1.24/s.415
Bijlage : 1 dossier

Brussel,

Mijnheer de Directeur,

Betreft : BRUSSEL. Sint-Katelijneplein. Sint-Katelijnekerk. Restauratie van de westgevel en de aansluitende zijtravee van de noord- en zuidgevel.
Dossier behandeld door Fr. Timmermans en S. De Bruycker (DS) en M. Vanhaelen

In antwoord op uw brief van 18 juni 2007, ontvangen op 20 juni, hebben wij de eer u te melden dat onze Commissie tijdens haar vergadering van 27 juni 2007 over hoger vermelde aanvraag een **gunstig advies onder voorbehoud** heeft uitgebracht.

De aanvraag betreft de restauratie van de westgevel van de Sint-Katelijnekerk, evenals de twee zijtraveeën van de noord- en de zuidgevel die aansluiten op de westgevel. De Directie voor Monumenten en Landschappen geeft in haar verslag uitgebreid de historiek weer van dit dossier. De studie voor de restauratie van de kerk werd namelijk reeds aangevat 1975. Om verschillende redenen bleek het restauratiedossier slechts zeer langzaam te vorderen en herhaaldelijk vast te lopen. Uiteindelijk werd de bedaking vernieuwd en het bovendakse deel van de westgevel gerestaureerd. Deze restauratiefase werd beëindigd in 1997. In 2004 werd het dossier ingediend voor de restauratie van de westgevel. De DML verklaarde dit dossier onvolledig omdat ze, naast een aantal bemerkingen aangaande de voorgestelde technieken en materiaalgebruiken, een fundamenteel probleem vaststelde: het ontbreken van een grondige voorstudie. De DML vroeg het dossier dan ook te vervolledigen met een gedetailleerde beschrijving van de bouwfysische staat van het bouwwerk, te weten een bouwpathologisch dossier met een nauwkeurige opname, analyse en beschrijving van de verschillende materialen en hun bouwfysische problemen. Zonder een dergelijke voorstudie is het immers onmogelijk om voor de diverse elementen waaruit de gevel is opgebouwd een sluitende methodologie te bepalen en de interventies nauwkeurig te bepalen, te lokaliseren en te kwantificeren.

Echter, de aanvrager verklaarde zich oneens met het standpunt van de DML, dat volgens de Commissie nochtans volledig gerechtvaardigd was zowel volgens de internationaal aanvaarde principes inzake restauratie als in het kader van de wettelijke bepalingen ter zake (meer bepaald het toepassingsbesluit van 11/04/2003-art.38-38bis). Het dossier werd uiteindelijk slechts op enkele

punten door de aanvrager vervolledigd en de bijkomende informatie die werd ingediend kwam slechts gedeeltelijk overeen met wat de DML had voorgesteld. Het dossier raakte aldus in een impasse. Om alsnog een tot een oplossing te komen en binnen een redelijke termijn tot de restauratiewerken over te kunnen gaan, heeft de DML het initiatief genomen zelf het nodige vooronderzoek m.b.t. de bewaringsstaat van het natuursteenparement te laten uitvoeren. Dit onderzoek laat toe elke steen individueel te identificeren en de bewaringsstaat ervan te evalueren. De Commissie bedankt de Directie Monumenten en Landschappen voor dit initiatief dat het niet alleen mogelijk heeft gemaakt het dossier op een positieve wijze te laten evolueren, maar waardoor men nu ook over een belangrijk referentie-instrument beschikt voor de restauratie van de rest van de kerk en voor toekomstige, gelijkaardige restauraties. Ze wijst er echter op dat de uitvoering van dergelijk vooronderzoek niet systematisch kan worden overgenomen door de bevoegde administraties. Voor de restauratie van de overige delen van de kerk zal de aanvrager dus zelf die taak op zich moeten nemen.

Tijdens de tussentijdse vergadering van 19/06/2007 heeft de Commissie uitgebreid kennis kunnen nemen met de inhoud en de onderzoeksresultaten van de studie. Samengevat betreft hier een zeer gedetailleerde, fotogrammetrische opmeting van de gevels die het onderwerp zijn van de huidige restauratiedossier. De fotomapping, op basis van een 2000-tal digitale foto's die aan elkaar werden gelinkt, vormt de basis voor het opstellen van een metrisch plan waarop elke steen is weergegeven. Hierdoor kon een gedetailleerde cartografie van de diverse gevelmaterialen, hun pathologie en hun verweringsgraad worden aangelegd. De opmeting werd bovendien gekoppeld aan gegevensbank die het mogelijk maakt de verschillende informatielagen van elk van de elementen te consulteren en aan elkaar te verbinden. De verschillende bouwonderdelen van de gevel werden geïdentificeerd en volgens hun functie gecatalogeerd met aanduiding, per zone, van de verweringsgraad. Het betreft hier de parementstenen, het lijstwerk en de beeldhouwde elementen. Voor wat de laatstgenoemde categorie betreft, werd bovendien een gedetailleerde fiche per sculpturaal element opgesteld. Die omvat naast de identificatiegegevens (code, foto, afmetingen, lokalisatie, materiaal) gegevens over de verweringsgraad en richtlijnen naar restauratiebehandeling toe. Ze omvat ook velden om latere informatie toe te voegen, meer bepaald tijdens en na de restauratie (as-restored informatie en eventuele nabehandelingen).

Op basis van het onderzoek kunnen vandaag reeds de volgende vaststellingen worden gedaan :

- de gevel is voor het overgrote deel opgetrokken in Gobertingse steen. Plaatselijk treft men ook andere steensoorten aan (zoals Massangis en Euville) die voornamelijk het resultaat zijn van eerdere herstellingen.
- de Gobertingse steen is globaal genomen in goede staat van bewaring, ook de stenen die tegen groefleger geplaatst zijn, en er is nagenoeg geen risico op steenval. Toch dient er op dit punt een onderscheid te worden gemaakt tussen verschillende bouwonderdelen:
  - . de parementsteen is in zeer goede staat. Het percentage aan te vervangen stenen is in vele zones nihil of loopt op tot maximaal 5 à 10%.
  - . het lijstwerk is eveneens in goede staat ; de uit te voeren vervangingen bedragen hier 10 tot 20 % om hun bouwfysische functie van in de toekomst te garanderen.
  - . de penanten van de luchtbogen en de borstweringen zijn in slechte staat, mogelijk te wijten aan het feit dat het hier om fijne, lange elementen betreft die tegen het groefleger geplaatst werden. Hier kan de vervanging tot 100% oplopen, waarbij echter de horizontale elementen (dekstenen e.d.m.) gerecupereerd en herplaatst kunnen worden.
  - . de staat van het beeldhouwwerk is afhankelijk van element tot element – zoals geïdentificeerd op de fiches van elk individueel sculpturaal element (350-tal fiches in het totaal). Uit het onderzoek blijkt voorts dat men niet op enkel op het “verweerde” uitzicht van de elementen kan afgaan om te oordelen of ze vervangen of verwijderd dienen te worden. Zo tonen een aantal foto's duidelijk aan dat bepaalde elementen in het verleden onterecht werden verwijderd, bijvoorbeeld waterspuwers die afgezaagd/afgebroken werden

en waarvan de zaagsnede duidelijk aantoont dat het hier om een perfect “gezonde” steen ging.

Rekening houdend met de precisie en de resultaten van het hierboven beschreven vooronderzoek die het mogelijk maken de restauratie-ingrepen, en in het bijzonder de steenvervangingen, nauwkeurig te bepalen, **brengt de Commissie een gunstig eensluidend advies uit onder strikt voorbehoud van de integratie van de resultaten van het boven vermeld vooronderzoek in het lastenboek en de meetstaat van het restauratieproject. De aldus aangepaste documenten dienen vervolgens opnieuw ter goedkeuring worden voorgelegd aan de DML.** De Commissie meent dat het in dit geval ook ten zeerste is aangewezen dat de DML eveneens opnieuw de Commissie raadpleegt over die gewijzigde documenten. De Commissie benadrukt in dit kader dat het vooronderzoek duidelijk aantoont dat het volume te vervangen stenen slechts een fractie is van wat in het initiële aanvraagdossier werd voorzien. Immers, de totale steenvervanging zal zich volgens het vooronderzoek in de grootorde van ongeveer 20 m³ situeren, daar waar de aanvraag zo’n 110 m³ voorzag. **Het onderhavig gunstig eensluidend advies is bovendien gekoppeld aan de volgende voorwaarden :**

- **De steenvervanging dient tot een minimum te worden beperkt en de lijsten met de te vervangen stenen, alsook hun exacte situering moeten aan de DML worden voorgelegd en in samenspraak met hen te worden opgesteld.** De Commissie benadrukt in dit geval dat men de huidige verweringsgraad van de kerk moet aanvaarden en er niet naar moet streven het oorspronkelijke (onbeschadigde) gevelbeeld (dat bovendien onvoldoende gekend is) te herstellen. De voorbeelden van vervangingen doorgevoerd tijdens de restauratiecampagne van de jaren 1990 tonen ook aan dergelijke vervangingen niet steeds tot een geslaagd resultaat leiden. **Daarom meent de Commissie dat het uitgangspunt moet zijn dat alleen die stenen vervangen worden die een gevaar voor de stabiliteit van het geheel betekenen.** Voor het beeldhouwwerk kan wel een genuanceerdere aanpak worden vooropgesteld, waarbij deze elementen bijv. in diverse categorieën onderverdeeld worden en andere criteria voor vervanging in rekening kunnen worden gebracht. **Voor wat de te vervangen**
- **gen sculpturale elementen betreft dient echter zeer nauwgezet te werk worden gegaan en dient men zich op weldoordachte referentiemodellen te baseren die eveneens op voorhand aan de DML ter goedkeuring moeten worden voorgelegd. De elementen die worden vervangen moeten zorgvuldig worden gedocumenteerd en gestockeerd.** In dit opzicht beveelt de Commissie ook aan dat men n.a.v. deze restauratie zou overgaan tot het aanleggen van een “gipsotheek” van het beeldhouwwerk zodat de modellen als referentie kunnen dienen bij toekomstige restauratiecampagnes. **Tot slot dient er voor dit punt ook te worden op aangedrongen dat de fiches m.b.t. de beeldhouwde elementen opnieuw geëvalueerd worden na reiniging van de gevel.**
- **De te vervangen stenen dienen te worden vervangen in dezelfde steensoort. Het gebruik van Massangis roche jaune ter vervanging van Gobertingse steen kan dus niet worden toegestaan.** Teneinde het vervangen van stenen van een te groot formaat te vermijden kunnen ook andere technieken, zoals het verlijmen van kleinere stukken of het gebruik van inzetstukken, worden toegepast.
- **Er dient een grondig stratigrafisch onderzoek te worden uitgevoerd naar de bepleisterde en beschilderde afwerkingslagen van de inkomportalen (gewelven en muurvlakken). De resultaten hiervan dienen aan de DML te worden voorgelegd en als basis te worden genomen voor het bepalen van de restauratie-opties. Dit moet eveneens in samenspraak met de DML gebeuren.**
- Voor de restauratie van de glasramen werd noch vooronderzoek, noch een grondig restauratiedossier aan de aanvraag toegevoegd. **De Commissie brengt dan ook ongunstig advies uit over dit punt dat uit de unieke vergunning geweerd moet worden. Hetzelfde geldt voor de restauratie van de urinoirs.**

Bij wijze van besluit benadrukt de Commissie dat de kwaliteit van het vooronderzoek dat op initiatief van de DML werd uitgevoerd de doorslaggevende factor is geweest bij het uitbrengen van het huidige gunstige advies onder voorbehoud. Aangezien de integratie van de conclusies van dit vooronderzoek in het restauratieproject zeer belangrijke wijzigingen aan het huidige dossier met zich mee zal brengen, vraagt de Commissie aan de Gemachtigde Ambtenaar maatregelen te treffen die de nodige garanties bieden voor het aanbrengen van die wijzigingen en voor een efficiënte opvolging ervan door de DML.

Met de meeste hoogachting,

G. MEYFROOTS
Adjunct-secretaris

J. DEGRYSE
Voorzitter

kopie : D.M.L. van het Brussels Gewest – Mevr. M. Vanhaelen